

REMISSVAR

2025-03-28

Dnr: BO 2024–0361

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.da@regeringskansliet.se

Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare, SOU 2024:93

(dnr Ju2024/02655)

Inledning och avgränsning

Barnombudsmannen yttrar sig med utgångspunkt i uppdraget att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Barnombudsmannen avgränsar sitt yttrande till synpunkter på de förslag som är särskilt relevanta ur ett barnrättsperspektiv.

Särskilt om det barnrättsliga perspektivet

Även om Barnombudsmannen inte i alla delar instämmer i de bedömningar och avvägningar som görs så välkomnar Barnombudsmannen utredningens ambition att analysera förslagets konsekvenser för barn och hur förslagen förhåller sig till barnkonventionen. I betänkandet finns en redogörelse för ett antal relevanta artiklar i barnkonventionen och på vilket sätt de kan vara av betydelse i förhållande till frågor som utredningen behandlar. Utredningen återkommer också löpande till barns rättigheter och hur olika förslag kan påverka barn samt gör bedömningar av vad utredningen anser är barnets bästa.

Att överväganden och förslag innehåller tydliga kopplingar till barnkonventionen och dess artiklar är en viktig del av genomförandet av barnkonventionen.¹ FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén) har också, genom sina senaste rekommendationer till Sverige, bland annat uppmanat staten att säkerställa att barnkonsekvensanalyser är en integrerad del av utredningar som föregår ny lagstiftning och att principen om barnets bästa konsekvent tillämpas i lagstiftningsrelaterade förfaranden.

Det är vidare positivt att utredningen besökt elever i skolan för att inhämta synpunkter från barn. Barnombudsmannen anser dock att det hade behövts ytterligare kontakter med barn, särskilt barn med erfarenheter av tvångsmedel och det straffrättsliga systemet. Det framgår inte heller av betänkandet vilka åsikter barn framfört i förhållande till frågorna som utredningen behandlar eller om, och hur i så fall hur, dessa har beaktats. Att lyssna in barn och deras erfarenheter är viktigt för att hitta adekvata lösningar och eventuella kompensatoriska åtgärder. Barnrättskommittén har uppmanat Sverige att

¹ Prop. 2017/18:186 s. 92-95

tillhandahålla barnvänliga sätt att låta barn delta i arbetet med ny lagstiftning som har betydelse för möjligheterna att uppfylla åtagandet om barns rättigheter.² Att barns rätt till delaktighet iaktas i processer och beslut som rör dem är en förutsättning för att kunna bedöma vad som är bäst för barnet.³

Barnombudsmannens synpunkter på förslag och bedömningar

8 Anhållande och häktning av barn

Barnombudsmannen instämmer i bedömningen att kravet på synnerliga skäl för att anhålla och häkta barn i åldern 15–17 år inte bör ändras (avsnitt 8.9.5).

Barnombudsmannen avstyrker förslaget att tiden ett barn får vara häktad innan åtal väcks förlängs till högst fem månader (avsnitt 8.10.2).

Häktning är en mycket ingripande tvångsåtgärd som för barn endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid.⁴ Barn är särskilt känsliga för att berövas friheten. Att vara inlåst, ofta långa perioder i ensamhet, innebär en stor påfrestning. Isolering kan få allvarliga konsekvenser för barns psykiska och fysiska hälsa och utveckling.⁵ Barnombudsmannen noterar med oro att situationen på många häkten runt om i Sverige i dag är mycket ansträngd, vilket har stora negativa följder för barn som är intagna. Barnrättskommittén har också i sina senaste rekommendationer till Sverige uppmanat staten att säkerställa bland annat just att frihetsberövande av barn endast används som sista utväg, och under kortast möjliga tid, att frihetsberövandet omprövas oftare än dagens 14 dagar, med sikte på att frihetsberövandet ska upphöra, samt att praxis med isolering av intagna barn omedelbart upphör.⁶ Användning av häktning och andra tvångsmedel kan även påverka flera andra rättigheter som barn har enligt barnkonventionen, såsom rätten till liv och utveckling⁷, rätten till utbildning⁸ samt rätten till fritid och lek⁹.

Barnombudsmannen har nyligen genomfört djupintervjuer med barn som har varit frihetsberövade (på häkte, anstalt och Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem). Så här berättar två barn om tiden på häktet.

"Att vara inlåst 23 timmar om dygnet tar på psyket... Det är inte mänskligt."

"Jag är helt maktlös. Jag förstår att man måste sitta inlåst om man har gjort saker. Men att vara inlåst 24 timmar om dygnet utan kontakt med omvärlden, det är inte mänskligt för någon."

Barnombudsmannen är medveten om att barn förekommer i utredningar avseende mycket allvarlig brottslighet och att dessa utredningar kan vara komplexa och tidskrävande. Samtidigt ser Barnombudsmannen påtagliga risker med en utvidgad gräns till fem månader för häktning av ett barn. Den nuvarande tidsfristen på tre månader infördes relativt nyligen, bland annat eftersom Sverige återkommande fått kritik för sina långa häktningstider. Även tre månader är emellertid länge för ett barn att vara inlåst och det är viktigt att det finns starka incitament för rättsväsendet att planera och effektivisera sitt arbete. Brister i det avseendet bör inte få gå ut över barns rättigheter. Barnombudsmannen ser en tydlig risk att en förlängd häktningsfrist skulle kunna få en normaliserande effekt

² CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 6(b) och 18(a)

³ Jfr artiklarna 3 och 12 i barnkonventionen

⁴ Artikel 37 (b) i barnkonventionen

⁵ Jfr även p. 77 Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet

⁶ CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 45 (f)

⁷ Artikel 6 i barnkonventionen

⁸ Artikel 28 i barnkonventionen

⁹ Artikel 31 i barnkonventionen

och leda till att häktningstiderna för barn blir ännu längre. I de fall tiden inte räcker till och det finns synnerliga skäl för det bör i stället åklagaren begära hos rätten att tiden får överskridas. Att straffvärdet är mycket högt i kombination med att det misstänkta brottet är särskilt svårutrett, t.ex. för att brottet utgör en del av organiserad eller gängrelaterad brottslighet, är omständigheter som kan utgöra synnerliga skäl.¹⁰ Det är självfallet viktigt att åklagarens begäran är tydligt motiverad och att en prövning görs utifrån ett tydligt barnperspektiv.

Barnombudsmannen vill i sammanhanget dessutom föra fram att det bör utredas hur möjligheterna kan vidgas att vid huvudförhandling i domstol kunna använda utsagor från barn som lämnats under förundersökningen.¹¹ Det skulle kunna minska behovet av långa häktningstider och restriktioner.

Särskilt om utbildning under tiden av frihetsberövande

Vidare vill Barnombudsmannen framhålla att Kriminalvården under tiden ett barn är intaget i häkte, och på anstalt, måste säkerställa att barnets rätt till utbildning kan tillgodoses.¹² Barnombudsmannen anser att detta tydligt bör framgå av skollagen (2010:800), både vad avser grundskola och gymnasieskola.¹³ Utbildning och en fungerande skolgång är en mycket viktig skyddsfaktor för barn. I Barnombudsmannens samtal med barn som varit frihetsberövade har flera av barnen beskrivit hur skolgång på anstalt inneburit en möjlighet att få den utbildning och det stöd de tidigare inte fått på utsidan. Samtidigt framkommer i samtalen också en bild av att undervisning under häktetiden inte inleds i tid eller att den är bristfällig på olika sätt, trots att tiden i häkte många gånger kan vara under flera månader.

Barn berättar:

”Jag tjuvar på dem hela tiden men de löser inte det. De skyller alltid på någonting. Ena stunden sa man att det inte finns lärare och sen sa de att det inte finns tid och så men alla säger olika.”

”Det fanns en lärare på häktet som skulle kontakta min skola, men jag fick inte mina böcker på två månader. Sedan fick jag en barnbok. Den läraren som fanns i häktet träffade jag ungefär en gång i veckan i tre veckor, sen såg jag inte henne mer. Jag försökte fråga om hjälp flera gånger men fick ingen. Oftast kommer ingen och när de väl kommer så säger de knappt något.”

9 Andra tvångsmedel än hemliga mot barn under 15 år

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen att vissa ytterligare tvångsmedel ska få användas mot barn under 15 år, om det finns särskilda skäl (avsnitt 9.8.3, 9.8.4, 9.8.5 och 9.8.6 jämför även nedan om avsnitt 9.8.7). Barn måste skyddas från att dras in i kriminalitet och att utnyttjas av kriminella nätverk. Det är angeläget att de brottsbekämpande myndigheterna har tillgång till effektiva verktyg för att kunna utföra sitt uppdrag samt att hänsyn tas också till brottsoffers intresse att få upprättelse eller ersättning för skada. De föreslagna åtgärderna kan medföra vissa intrång i den personliga integriteten hos barn, men Barnombudsmannen delar bedömningen att nyss nämnda intressen här väger tyngre.

Barnombudsmannen delar även bedömningen att det inte, eftersom det inte framkommit något tydligt behov av det, finns skäl att tillåta användning av övriga

¹⁰ Prop. 2019/20:129 s. 54

¹¹ Jfr betydelsen av omedelbarhetsprincipen

¹² Artikel 28 i barnkonventionen

¹³ Jfr förslag i SOU 2023:44

tvångsmedel i rättegångsbalken, som inte är hemliga, mot barn under 15 år (9.8.10).

Barnombudsmannen motsätter sig utredningens förslag att det inte längre ska krävas särskilda skäl för husrannsakan, undersökning enligt 28 kap. 10 § rättegångsbalken och kroppsvisitation enligt rättegångsbalken mot barn under 15 år (avsnitt 9.8.7 och 9.8.8).

Förvisso är det angeläget att kunna ingripa och tidigt sätta in åtgärder redan när barn begår brott av mindre allvarligt slag, för att fånga upp barnen och hindra en fortsatt brottslig karriär. Barnombudsmannen är vidare medveten om att även brottsoffret kan vara ett barn och att hänsyn måste tas också till hans eller hennes intressen. Att polisen går in i familjens hem och söker igenom ett barns rum är emellertid ett stort ingrepp i privatlivet.¹⁴ Det är svårt att se att de behov som utredningen pekar på är så stora att utrymmet för husrannsakan mot barn måste öppnas upp helt på det sätt som föreslås. De skäl som utredningen åberopar för ändringen borde många gånger kunna tas om hand genom åberopande av att det föreligger särskilda skäl för tvångsåtgärdens tillämpning. Utredningen anger till exempel att vid bedömningen av om det finns särskilda skäl ska hänsyn tas till målsägandens intressen, exempelvis intresset av att få tillbaka stulet gods. Detta kan också jämföras med att det för beslag (till exempelvis för att säkra gods som ska lämnas tillbaka till brottsoffret) fortsatt ska gälla ett krav på särskilda skäl. Särskilda skäl för tvångsmedel kan enligt utredningen även finnas vid upprepade brott eller då brottet har koppling till organiserad eller systematisk brottslighet, vilket många gånger borde vara aktuellt om barn misstänks ha engagerats i kriminella nätverks verksamhet och har med sig narkotika eller vapen (jämför också här kravet på särskilda skäl för beslag, samt betydelsen av att förverkande kan aktualiseras).¹⁵

Det framstår inte som rimligt att möjligheterna att använda sig av tvångsåtgärder mot ett barn under 15 år och som alltså inte är straffmyndigt, ska vara desamma som för äldre barn och vuxna. Motsvarande gäller för kroppsvisitation, som också det utgör ett påtagligt ingrepp i den personliga integriteten.

Barnombudsmannen ställer sig slutligen tveksam till förslaget att tiden som ett barn under 15 år får hållas kvar för kroppsbesiktning för brottsutredande ändamål förlängs från tre till sex timmar (plus tre timmar vid synnerliga skäl) (avsnitt 9.8.9). Barnombudsmannen bedömer att det bör vara möjligt för polisen och sjukvården att organisera sig så att en kroppsbesiktning går att genomföra inom en maximal frist om sex timmar. Brister i detta avseende ska inte gå ut över barnet.

10 Polisens möjlighet att hålla kvar brottsmisstänkta barn

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen att polisen i fler fall ska få hålla kvar ett brottsmisstänkt barn för att skyndsamt kunna överlämna honom eller henne till föräldrarna, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person samt att tiden som barnet som längst får hållas kvar utökas från tre till högst sex timmar (avsnitt 10.3.2 och 10.3.3). Barnombudsmannen vill dock understryka vikten av att ansträngningar görs att kunna lösa ett överlämnande snarast samt att reglerna inte tillämpas annat än när det är i barnets intresse, såsom för att kunna ge barnet stöd eller samordna eller besluta insatser för barnet. Ett kvarhållande aldrig bör pågå längre tid än

¹⁴ Artikel 16 i barnkonventionen

¹⁵ Jfr s. 745 i betänkandet

nödvändigt, och ju yngre barnet är desto kortare tid för kvarhållande bör eftersträvas. Detta bör uttryckligen framgå av författningskommentaren.

Barnombudsmannen förespråkar att socialtjänsten och polisen har personal i gemensamma lokaler eller i nära anslutning till varandra. Det skulle underlätta snabbare insatser och bättre samordning mellan myndigheterna, vilket i sin tur kan bidra till att barn får rätt stöd vid rätt tidpunkt.

Barnombudsmannen ställer sig tveksam till förslaget att förlänga tiden som ett brottsmisstänkt barn under 15 år är skyldigt att stanna kvar för förhör, från dagens maximala sex timmar, inklusive förlängning, till totalt nio timmar (avsnitt 10.3.4). Utredningen har som skäl för ändringen bland annat pekat på svårigheter att snabbt få kontakt med vårdnadshavare, socialtjänst och juridiska biträden samt att kontakten med de nämnda aktörerna syftar till att ge brottsmisstänkta barn stöd och hjälp. Barnombudsmannen konstaterar dock att det är samhällets ansvar att säkerställa en organisation som möjliggör att socialtjänst och offentliga biträden kan inställa sig till ett förhör med relativt kort varsel, och brister i detta hänseende bör inte drabba barnet. Att barn som behöver stöd och insatser av olika slag kan fångas upp så tidigt som möjligt är av avgörande betydelse. Barnombudsmannen är dock inte övertygad om att en utvidgning möjligheterna att hålla kvar ett barn i samband med förhör är det som krävs, utan förordar i stället satsningar för att säkerställa snabba och behovsanpassade insatser till barnen. Även när det gäller vårdnadshavarnas närvaro vid förhöret bör det som utgångspunkt också för dem vara möjligt att komma till platsen inom de frister som i dag gäller. För det fall vårdnadshavarna inte har vilja eller förmåga att inställa sig inom den tiden är det inte givet att en förlängning av tiden skulle vara av någon avsevärd betydelse.

Barnombudsmannen vill vidare lyfta frågan om hur regleringarna ovan, om rätten att hålla kvar ett barn av sociala skäl respektive skyldigheten att stanna kvar för förhör, förhåller sig till varandra. Om de är avsedda att kunna tillämpas oberoende av varandra skulle de medge en totalt sett lång tid då ett barn under 15 år kan vara berövad friheten (15 timmar). De skäl som ska motivera förlängningarna synes dessutom delvis sammanfalla – såsom att det behövs tid för att socialtjänsten att utföra sina uppgifter och för vårdnadshavarna att inställa sig. Om förslagen genomförs bör frågan beaktas och tydliggöras i den fortsatta beredningen.

Barnombudsmannen välkomnar förslaget att skärpa reglerna om när barn i åldern 15-17 år får placeras i polisarrest (avsnitt 10.3.5). Att vistas i arresten är en mycket negativ och påfrestande upplevelse för barn.

Så här berättar ett barn om sina upplevelser av arresten:

"Ja, men arresten är ju värsta. [...] Det är ingen klocka. Jag blev verkligen dum i huvudet. Alltså jag grät. Jag fick så mycket panikattacker under de här [antalet] dagarna."

11 Biometrisk information från barn

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget att video, röstprov och handstilsprov enligt 28 kap. 14 § rättegångsbalken, om det behövs i en brottsutredning, ska få tas av barn som inte har nått straffbar ålder (avsnitt 11.5.3). En förutsättning för sådana prov ska vara att det finns särskilda skäl, till exempel att det rör sig om brott av allvarligt slag eller brott som är omfattande eller systematiska. Barnombudsmannen bedömer att intresset av en effektiv brottsbekämpning väger

tungt i sammanhanget. Att brott klaras upp – eller, ännu bättre, förebyggs – kan gynna barn, både som brottsoffer och som (potentiella) förövare. I sammanhanget är det betydelsefullt att informationen också kan innebära att barn lättare kan avföras från brottsmisstanke.

Barnombudsmannen tillstyrker också att prov för dna-analys, fingeravtryck, fotografi, video, röstprov och handstilsprov ska få tas från barn som är skäligen misstänkta för att ha begått vissa allvarliga brott innan de har uppnått straffbar ålder, i syfte att uppgifterna ska registreras i biometriregistret över misstänkta (avsnitt 11.6.3). Provtagning – och, inte minst, registrering av uppgifter som kan göras sökbara – innebär förvisso intrång i den personliga integriteten. Mot detta ska dock vägas intresset av att klara upp, och i förlängningen potentiellt förhindra, allvarlig brottslighet. Barnombudsmannen anser att behovet av att utreda grova brott, vid vilka barn inte sällan utnyttjas av vuxna personer för att medverka, väger tungt. Sådan brottslighet drabbar också barn som är brottsoffer eller anhöriga. Möjligheten till provtagning och registrering bör dock, som utredningen föreslår, begränsas till brott med ett minimistraff om fyra års fängelse. Vidare bör tiden som uppgifterna får behandlas begränsas. Barnombudsmannen vill dessutom särskilt påminna om att det alltid ska göras en bedömning i det enskilda fallet om åtgärderna är proportionerliga.

Barnombudsmannen ställer sig tveksam till att prov för dna-analys, fingeravtryck och ansiktsfotografi ska få tas från barn som vid en bevistalan har förklarats ha begått ett allvarligt brott, i syfte att uppgifterna ska registreras i biometriregistret över dömda, alternativt att uppgifter som redan finns tillgängliga förs över dit (avsnitt 11.6.4). Intresset av att utreda andra brott, och i viss utsträckning också kunna förebygga (fortsatt) brottslighet, skulle i och för sig kunna tala för en sådan ordning, jfr ovan. Samtidigt måste beaktas att det handlar om barn som ännu inte är straffmyndiga och som inte bör omfattas av straffrättsliga konsekvenser. Att återfallsfrekvensen är hög framstår i det sammanhanget som ett något haltande argument för användning av ett register för dömda personer. Om möjligheten till provtagning, registrering och behandling trots detta införs bör den begränsas på det sätt utredningen föreslår.

Barnombudsmannen delar bedömningen att det inte bör vara tillåtet att jämföra biometriska uppgifter från brottsutredningar med motsvarande uppgifter om barn som inte har nått straffbar ålder som finns i register som inte förs i brottsutredande syften (avsnitt 11.7.3).

Barnombudsmannen lämnar inte några synpunkter på förslaget rörande dna-baserade släktforskningsdatabaser (avsnitt 11.8.4).

13 Hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år i brottsutredningar

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen om att hemliga tvångsmedel i vissa fall ska få användas mot barn under 15 år i brottsutredningar (avsnitt 13.7.3, 13.8.3, 13.9.3, 13.10.3, 13.11.3 och 13.12.4). Barnombudsmannen instämmer i bedömningen att kraven för användning bör ställas högre än de som gäller för vuxna och att regleringen ska tidsbegränsas att gälla i fem år (13.13.4, 13.13.5, 13.13.6 och 13.14).

Utvecklingen i Sverige på senare tid, där barn och ungdomar allt längre ner i åldrarna begår ett ökat antal mycket grova brott, är synnerligen allvarlig. Det är högst angeläget att denna utveckling, där barn är såväl förövare som offer, kan stävjas. Att barn under 15 år exploateras inom kriminella nätverk utgör ett stort samhällsproblem. Det handlar inte bara om direkt drabbade brottsoffer och deras

närstående utan också om en ökad otrygghet i samhället och stora kostnader för det offentliga. Dessutom handlar det givetvis om de unga gärningspersoner som ska ta konsekvenserna, praktiskt och känslomässigt, av vad de har gjort – inte sällan inlurade i och utnyttjade av äldre personer i nätverken.

De tvångsmedel som utredningen föreslår kan medföra stora ingrepp i den personliga integriteten för de barn som skulle bli föremål för åtgärderna¹⁶, och i vissa fall också för deras anhöriga. För att sådana åtgärder ska vara motiverade måste det ställas mycket höga krav på behovet av och nyttan av åtgärderna. Det krävs också att effekten av åtgärderna inte kan uppnås på ett mindre ingripande sätt. I sammanhanget måste samtidigt beaktas det ansvar samhället har för att skydda barn mot våld och exploatering samt barnets rätt till liv och utveckling.¹⁷ Det är ett faktum att barn i dag drabbas mycket hårt både av att dras in i och att utsättas för brottslighet av allvarligt slag.

De föreslagna tvångsmedlen kan antas förbättra möjligheterna för polis och säkerhetspolis att utreda och även förebygga sådan brottslighet samt ge viss upprättelse till dem som drabbats av brott – av och mot såväl barn som vuxna. I förlängningen skulle effektivare utredningar också kunna leda till ett minskat incitament att rekrytera barn till brottslig verksamhet. Vid en avvägning mellan barns rätt till skydd för den personliga integriteten och rätten att skyddas från att involveras i eller utsättas för allvarlig brottslighet gör Barnombudsmannen bedömningen att användning av hemliga tvångsmedel i vissa särskilt kvalificerade situationer kan vara till barnets bästa. Som utredningen föreslår bör hemliga tvångsmedel enbart få användas under vissa noggrant reglerade förutsättningar och endast när det handlar om mycket allvarliga brott.

I sammanhanget vill Barnombudsmannen särskilt understryka vikten av att barn som identifieras som delaktiga i förberedelserna av eller tilltänkta för utförandet av allvarlig brottslighet möts av tydliga och effektiva insatser. I det ligger inte bara behovsanpassad vård, stöd och behandling utan också skydd mot hot och repressalier samt nya rekryteringsförsök. Barnombudsmannen har nyligen genomfört djupintervjuer med barn och unga som har erfarenhet av kriminalitet. Många av dem vittnar om en uppväxt där våld, otrygghet och bristande omsorg varit en del av vardagen, och där barnets behov av insatser inte uppmärksammas eller tillgodosetts. Att ett barn som begår brott också kan vara brottsoffer, och kan behöva skydd, stöd och behandling även med anledning av det, är något som är nödvändigt att ha med sig. Barn och unga har vidare beskrivit att de inte vågat berätta om brott de utsatts för eller som de tvingats att begå av rädsla för repressalier mot sig själv eller sin familj. Flera barn och unga har lyft den utbredda tystnadskultur som råder. Att barn får tillräckligt skydd är en nödvändighet, både ur ett bredare mänskligt perspektiv och för att skapa bättre förutsättningar för barn att medverka och bidra vid utredningar av brott som involverar ytterligare personer.

Barnombudsmannen vill avslutningsvis betona vikten av att de nya reglerna noga följs upp och utvärderas innan den tidsbegränsade perioden löper ut, för att undersöka konsekvenserna för barn och om syftet med regleringen har uppnåtts. Barn måste göras delaktiga i utvärderingen.

¹⁶ Artikel 16 i barnkonventionen

¹⁷ Se bl.a. artiklarna 6 och 19

14 Hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år i underrättelseverksamhet

Barnombudsmannen, som lämnar synpunkter enbart på övergripande nivå, tillstyrker förslagen om att hemliga tvångsmedel i underrättelseverksamhet i vissa fall ska få användas mot barn under 15 år. Barnombudsmannen gör också här bedömningen att användning av hemliga tvångsmedel kan vara berättigat (jfr ovan), dock endast i vissa särskilt kvalificerade situationer. I underrättelsefallen är risken större att tvångsåtgärder drabbar personer som inte är involverade i brottslig verksamhet. Att tillåta hemliga tvångsmedel utan att det finns en konkret brottsmisstanke ställer särskilt höga krav på intresseavvägningarna i förhållande till behov, nytta, proportionalitet och integritetsintrång, i synnerhet när det gäller barn. Regelverket bör, som utredningen föreslår, ges ett begränsat tillämpningsområde och bör utformas med beaktande av försiktighetsprincipen. Regleringen bör tidsbegränsas till fem år. Dessutom måste säkerställas att barn som konstateras delaktiga i eller i riskzonen för att dras in i allvarlig brottslighet får tillgång till de insatser som de behöver, jfr ovan.

15 Juridiskt biträde för barn

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen att barn som häktas på grund av vägran att fullgöra vittnesplikten ska ha en absolut rätt till ett juridiskt biträde (avsnitt 15.10.3) samt att tingsrätterna får utökade möjligheter att utanför ordinarie tjänstetid pröva frågor om juridiskt biträde för misstänkta barn som inte har fyllt 15 år (avsnitt 15.11.3).

Barnombudsmannen välkomnar förslaget att barn under 15 år ska få ett juridiskt biträde i fler fall, men motsätter sig att ett sådant biträde vid utredningar som inleds på begäran av socialnämnden (avsnitt 15.5.4) och utredningar enligt 31 § tredje stycket LUL (avsnitt 15.6.5) ska förordnas enbart om det föreligger särskilda skäl. Enligt Barnombudsmannen bör huvudregeln i dessa fall vara att ett biträde ska förordnas, om det inte är uppenbart att barnet saknar behov av det. I sammanhanget bör framhållas att också Lagrådet förordat att biträde ska förordnas i alla fall som avses med 31 §, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det.¹⁸ Det bör dessutom noteras att det också vid en utredning enligt tredje stycket punkten 3 normalt handlar om brottslighet av visst allvar, då brott med enbart böter i straffskalan i princip faller utanför tillämpningsområdet.¹⁹

Oavsett vilken betydelse det ska tillmätas att barnkonventionens artikel 40.2 (b) (ii) talar om barnets rätt att få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt *försvar*, så anser Barnombudsmannen att utgångspunkten måste vara att barnet har rätt till ett juridiskt biträde vid alla utredningar enligt 31 § LUL. Barnrättskommittén uttalar i sin allmänna kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet, att om barn placeras i program, eller befinner sig i ett system som inte leder till en dom, registrering i brottsregister eller frihetsberövande, kan annan lämplig hjälp av välutbildade tjänstemän vara en godtagbar form av stöd, även om stater som kan tillhandahålla juridiskt biträde för barn under alla förfaranden bör göra det i enlighet med artikel 41.²⁰

Barnombudsmannen delar inte utredningens bedömning att rätten till juridiskt biträde vid utredningar enligt presumptionsregeln i 31 § första stycket är förenlig med barnkonventionen (avsnitt 15.4.5). Utrymmet för att avvika från en

¹⁸ Lagrådets yttrande, prop. 2009/10:105 s. 97

¹⁹ Jfr prop. 2022/23:78 s. 69

²⁰ p. 52

huvudregel om rätt till juridiskt biträde måste vara högst begränsat, och i så fall enbart i förhållande till lindrigare brottslighet – inte när presumtionsregeln är tillämplig. Barnombudsmannen kan inte instämma i utredningens resonemang om undantagssituationer då barn skulle sakna behov av biträde vid en utredning enligt presumtionsregeln. Att endast något enstaka förhör behöver hållas eller det handlar om exempelvis grovt olaga hot, grov misshandel eller rån kan inte innebära att barnet saknar behov av biträde, och Barnombudsmannen delar inte heller uppfattningen att detta kan anses vara fall då brottet är mindre allvarligt²¹.

Det är en utsatt situation för ett barn att anklagas för att ha begått brott och vara föremål för en brottsutredning. Barnombudsmannen vill framhålla att också sociala insatser kan vara ingripande och av barnet uppfattas som bestraffning, särskilt om de kopplas till en polisutredning. Vidare kan det upplevas som både främmande och skrämmande att bli förhörd av polisen, och inte alla barn har heller vårdnadshavare med viljan och förmågan att på ett bra sätt stötta barnet i processen. Utredningen kan också få betydelse för frågor om skadestånd. Även de utökade möjligheter till tvångsåtgärder som utredningen föreslår talar för att huvudregeln ska vara ett juridiskt biträde utses vid alla utredningar enligt 31 § LUL.

19 Övriga frågor (Underrättelse om beslut att underlåta åtal mot en ung lagövertredare)

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget att åklagaren, om det är lämpligt, ska få besluta att det personliga mötet med ett barn som ska underrättas om beslut om straffvarning eller åtalsunderlåtelse i vissa fall får genomföras digitalt (avsnitt 19.2.3). Barnombudsmannen instämmer i bedömningen att det finns situationer som motiverar större flexibilitet vid genomförande av mötena, men också att utgångspunkten fortfarande bör vara personlig närvaro.

Barnombudsmannen tillstyrker även förslaget att kravet på att åklagare ska underrätta barn om beslut om åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalken vid ett personligt möte enbart ska gälla för vissa fall (avsnitt 19.2.4).

Barnombudsmannen ser positivt på att det skapas möjlighet att besluta om åtalsunderlåtelse för vissa gärningar och väcka åtal för andra.

Övriga frågor

När det gäller övriga förslag i betänkandet som rör generella frågor vilka inte specifikt tar sikte på barn – till exempel möjligheten för Polismyndigheten att hålla kvar en grupp av personer – yttrar sig Barnombudsmannen inte särskilt över dessa. Barnombudsmannen vill dock påminna om att barnets rättigheter alltid måste beaktas och en bedömning av barnets bästa alltid måste göras när en åtgärd rör ett barn. Hänsyn måste tas till att det handlar om barn, både när en åtgärd beslutas och när åtgärden genomförs.

Beslut har fattats av barnombudsmannen Juno Blom. Föredragande i ärendet har varit juristen Magdalena Wikstrand Danelius. I den slutliga handläggningen av ärendet har även avdelningschefen Erik Henriksson och chefsjuristen Tove Björnheden deltagit.

Juno Blom, barnombudsman

²¹ Se s. 536 i betänkandet